

Kīnas literatūra un kultūra (BSP 2016.g.rud.sem.)

Literatūra / Kultūra

文学

文化

[wen2 xue2]

[wen2 hua4]

文 – koka lapas līnijas, musturs, vilkt līnijas, smalks ornaments, izsmalcināts, ornaments

- Raksti ar atskaņām 韵文 // Raksti bez atskaņām 无韵文
- Literāri augstvērtīga 雅 [ya2] literatūra 文 [wen2] // 笔 [bi3] praktiski ikdienišķi 俗 [su2] pieraksti

Literārie žanri

lei 类 (klase, tips, veids) un ti 体 (žanrs, stils)

Dinastiju grāmatu katalogos:

- 1) 经部 [jing1 bu4] klasiskie kanoni
- 2) 史部 [shi3 bu4] vēstures traktāti
- 3) 子部 [zi3 bu4] domātāju darbi
- 4) 集部 [ji2 bu4] citi krājumi

6.gs. „Literatūras antoloģija” (文选 Wen2 xuan3) un Liu Xie literārkritiskais darbs „Literārā doma un izgredtie pūķi” (文心雕龙 Wen2 xin1 diao1 long2) min ap 20-30 dažādus literāros žanrus.

13 galvenie literatūras žanri (18.gs. pētnieks Yao Nai)

1. Traktāti un diskusijas 论辩 [lunbian]
2. Priekšvārdi un kolofoni 序跋 [xuba]
3. Lūguma un informatīvi raksti imperatoram 奏议 [zouyi]
4. Vēstules 书牋 [shudu]

5. Atvadu veltījumu ievadi 贈予 [zengyu]
6. Edikti un pavēles 詔令 [zhaoling]
7. Biogrāfijas un nekroloģijas 傳狀 [zhuanzhuang]
8. Uzraksti uz kapu un piemiņas plāksnēm 碑志 [beizhi]
9. Dažādi pieraksti 雜記 [zaji]
10. Brīdinājuma raksti un iegrebumi uz traukiem 箴銘 [zhenming]
11. Odas un slavas dziesmas 頌贊 [songzan]
12. Proza dzejā 辭賦 [cifu]
13. Elēģijas un sēru dziesmas 哀記 [aiji]

Senās vēstures hronoloģija

Trīs leģendārie imperatori 三皇 [san1huang2]:

- Huandi 皇帝 (Dzeltenais imperators)
- Šennun 神農
- Fusji 伏羲

Sja 夏 dinastija; Šan 商 dinastija (17.-11.gs. pmē.)

Džou 周 dinastija (11.-3.gs.pmē):

- Rietumu Džou (1045-771 pmē.)
- Austrumu Džou (770-256 pmē.) :
  - **Pavasaru-Rudeņu periods** (8.-6.gs.pmē.)
春秋时代 [Chun1qiu1 shi2dai4],
  - **Karojošo valstu periods** (5.-3.gs.pmē.)
战国时代 [Zhan4guo2 shi2dai4]

Cjiņ 秦 dinastija (Cjiņ Šihuan 秦始皇), 221.-206.g.pmē.

Austrumu DŽOU din. FILOZOFIJA **Pavasaru un Rudeņu per., Karojošo valstu per.**

Daudzi meistari, simts skolas 诸子百家 [zhu1 zi3 bai3 jia1]

Sešas (deviņas) domātāju skolas 六家 [liu4 jia1]

(saskaņā ar „Vēstures pierakstiem” 史记 [Shi3 ji4] no 1.gs.pmē.)

1. Konfuciānisma skola 儒家 [ru2 jia1]
2. Daoisma skola 道家 [dao3 de2 jia1]
3. Astroloģijas skola 阴阳家 [yin1 yang2 jia1]
4. Likumnieku skola 法家 [fa3 jia1]
5. Vārdu skola 名家 [ming2 jia1]
6. Moistu skola 墨家 [mo4 jia1]

Pieci kanoni 五经 [wu3 jing1]

(noteikti Haņ din.laikā)

- Pārmaiņu kanons 易经 [Yi4 jing1]
- Dzeju-dziesmu kanons 诗经 [Shi1 jing1]
- Dokumentu kanons 书经 [Shu1 jing1]
- Rituālu pieraksti 礼记 [Li3 ji4]
- Pavasaru-Rudeņu hronika 春秋 [Chun1 qiu1]
  - (Mūzikas kanons) 乐经 [Yue4 jing1], nav saglabājies

DZEJA 诗词 [shi1 ci2]

Dažādos periodos dažādi apzīmējumi dzejas un dziesmu žanriem:

- 诗 [shi1] t. dz., galma dziesmas, Tan din. ritmiskā dzeja
- 词 [ci2] Sun din.dziesmu dzejas
- 赋 [fu4] dzeja prozā
- 曲 [qu3] dziesmu spēles

Dzeju-dziesmu kanons 诗经 [Shijing]

Dalījums:

- Valstu vēji (*ieražu dziesmas*) 国风 [guo2 feng1]
- Lielās odas 大雅 [da4 ya3] // Mazās odas 小雅 [xiao3 ya3]
- Himnas 颂 [song4]

Ču [valsts] dzeja 楚辞 [Chu3 ci2]

- **Cju Juan** 屈原

„Aiziešana no raizēm” 离骚 [li2 sao3]

„Jautājumi debesīm” 天问 [tian1 wen4]

„Garu piesaukšana” 招魂 [zhao1 hun2]

„Deviņas dziesmas” 九歌 [jiu3 ge1]

- **Sun Ju** 宋玉

„Deviņi pārmetumi” 九辩 [jiu3 bian4]

HAN 汉 DINASTIJA (2.gs.pmē.-2.gs.mē.)

Vēsture, attiecības ar sjunnu ziemeļos, Lielais Mūris 长城 utt.)

Dzeja

- **Fu 赋 dzeja prozā**

Sima Sjanžu 司马相如

Dun Fanšuo 东方朔 (arī daoists un īso stāstu 小说 autors)

- **Juefu 乐府 mūzikas birojs, *juefu* dzejas stils**

Vēsturiskā literatūra

- Sima Cjeņ 司马迁

„Vēsturnieka pieraksti” 史记 [Shi3 ji4]

- Baņ Gu 班固

„Haņ dinastijas vēsture” 汉书 [Han4 shu1]

- Liu Xiang 刘向

„Karojošo valstu stratēģijas” 战国策 [Zhan4 guo2 ce4]

„Jaunās interpretācijas” 新序 [Xin1 xu4]

„Runu dārzs” 说苑 [Shuo1 yuan4]

Reliģiskā, filozofiskās doma un zinātnes

- Huan-Lao skola 黄老

- „Dzeltenā imperatora iekšējās (medicīnas) kanons”

黄帝内经 [Huang2 di4 nei4 jing1]

- Liu Aņ 刘安

„Meistari no Huainanas” 淮南子 [Huai2 nan2 zi3]

- Dun Džunšu 董仲舒

- „Kalnu un jūru kanons” 山海经 [Shan1 hai3 jing1]

- Papīra izgudrošana **Cai Luņ** 蔡伦 (1-2.gs.mē)

- Vissenākā ķīniešu vārdnīca ”Erja” 尔雅 (**2.gs.pmē**)

- „Šuoven dzjiedzi” 说文解字 – pirmā hieroglifu un vārdu skaidrojošā vārdnīca (1.-2.gs.mē.), autors Sju Šeņ 许慎

SEŠU VALSTU PERIODS 六朝 (222-589)

Vēsturiskie notikumi

Trīs Valstis 三国 (222-265): 1. Cao Cao – Vei valsts, 2. Suņ Cjuan – Vu valsts, 3. Liu Bei – Šu (Haņ) valsts

- Ģenerālis Džuge Lian 诸葛亮
- Kauja pie Sārtajām klintīm 赤壁之战 (Chi4 bi4 zhi1 zhan4)
- Trīs uzticamo karavadoņu zvērests Persiku dārzā

桃园三结义 (Taojuan saņ dzjieji): Liu Bei, Jue Fei, Guan Ju

Dzjiņ 晋 dinastija (265-420): Sima 司马 klana valdība, Piecu barbaru 16 valstis 五胡十六朝 (wu3 hu2 shi2 liu4 chao2)

Dienvidu un Ziemeļu dinastijas 南北朝 *Naņbeičao* (420-589)

Filozofiski novirzieni

- **Neo-daoisms** jeb Mistiskā mācība (玄学 xuan2 xue2)
  - **Skaidrās sarunas** (清谈 qing1 tan2)
  - **Septiņi viedie no bambusu birzes** (竹林七贤 zhu3 lin2 qi1 xian2)
  - **Alķīmija:** *liēndzjiņšu* 炼金术 // *liēndaņšu* 炼丹术
- Ārējā alķīmija – *vaidan* 外丹 // Iekšējā alķīmija – *neidan* 内丹
- Ge Hun 葛洪 (284-364) „Baopudzi” 抱朴子

Īsās prozas 小说 žanra aizsākumi

- Ge Hun 葛洪 „Nemirstīgo biogrāfijas” (列仙传 Lie4 xian2 zhuan4)
- Gaņ Bao 干宝 „Pieraksti par garu meklējumiem” (搜神记 Sou3 shen2 ji4)
- Liu Jicjin 刘义庆 (403-444) „Pasaules stāstu jaunās interpretācijas” (世说新语 Shi4 shuo1 xin1 yu3)

Dzeja, māksla, valodniecība

- **Dzjeņaņ** 建安 periods un **Vei valsts** 魏国 galms:
Cao Cao 曹操; Cao Dži 曹植; Cao Pi 曹丕
- **Tao Juanmin** 陶渊明 (365-379)
gui tienjuan ši 归田园诗 dzeja par atgriešanos laukos un dārzos
„Pieraksti par Persiku ziedu avotu” 桃花源记(Tao2 hua1 yuan2 ji4)
- **Sjie Linjuņ** 谢灵运 (385-433) : kalnu un ūdeņu dzeja 山水诗
(shan1 shui3 shi1)
- **Liu Sjie** 刘勰 (466-538) „Literāta sirds un izgrebtie pūķi”
(文心雕龙 Wen2 xin1 diao1 long2)
- **Kaligrāfs Van Sjidži** 王羲之 (321-379) „Orhideju paviljona
krājuma priekšvārds (兰亭集序 Lan2 ting 2 zhi1 xu4)
- **Šeņ Jue** 沈约 „Četru toņu reģistrs” (四声谱 Si4 sheng1 pu3)

Literārie žanri Sešu valstu laikā

- Prozas un dzejas maiņu esejas (变文 bian4 wen2)
- Paralēlais raksts (骈文 pian1 wen2)
- Otiņu pieraksti (笔记 bi3 ji4)
- Brīnumainie nostāsti (传奇 chuan2 qi4)
- Čaņbudisma stāsti (公案 gong1 an4)
- Kalnu un ūdeņu literatūra (山水文学 shan1 shui3 wen2 xue2)
- Krāsu un jūtu literatūra (色情文学 se4 qing2 wen2 xue2)
- Galma stila dzeja (宫体诗 gong1 ti3 shi1)
- Garā un īsā pantmēra dzeja (长短诗 chang2 duan3 shi1)

Ķīnas kultūra un BUDISMS

Aizsākumi

- Daoisms (Laodzi, Džuandzi)
- Ču valsts dzeja 楚辞 (Cju Jueņ)
- Cjiņ Šihuandi, Haņ Vudi

Pirmie dokumentētie sakari

- 58.-75.g.mē. 18 cilv. deleg. uz Indiju
- Baltā zirga templis 白马寺 68.g.mē.
- Matanga: *Sūtra 42 nodaļās* 四十二章经

Zīda ceļš 丝绸之路

1.gs.mē. – 17.gs. Melnā jūra, Turcija => C-Āzija=> Ķīna (Luošana, Sjiaņa). **Oāzes pils.:** Kašgāra, Hami, Turfana, **Dunhuana** (bibliotēka)

Nozīmīgākie budisti un tulki Ķīnā

- Kumaradžīva (344-413)
- Fasjeņ (337-422)

Piezīmes par budistu valstīm 佛国记

- Sjuenđzan (600-664)

Piezīmes par Rietumu rajoniem lielās Tan din. laikā 大唐西域记

Budisma attīstības periodi

Agrīnā fāze 1.-4.gs. (Aņ Šigao)

Klasiskā fāze 5.-7.gs. (Kumaradžīva)

Vēlīnā fāze 7.-12.gs. (Sjuenđzan)

Budisma līnijas jeb tradīcijas

- Hinajāna (= Theravāda) *D-Indija, Taizeme, Laosa, Ceilona*
- Mahājāna – *Ķīna, Japāna*
- Vadžrajāna (Tantrajāna) – *Tibeta*

Kīnas budisma skolas

<i>Skolas nos.</i>	<i>Svarīgākie raksti</i>	<i>Slavenākie skolotāji</i>
Dzjintu 净土 Skaidrā zeme <i>jap. džōdo</i>	Buddhas Amitābhas sūtras 阿密陀经, 无量寿经	Huijueņ 慧远 (334-416)
Čaņ 禅 <i>jap. dzen</i>	Gudrības pilnības sūtra (<i>Pradžņāpāramitā sūtra</i>) 般若波罗蜜多经	Bodhidharma (470-516) Huike 慧可 (487-593) Huinen 慧能 (638-713)
Tjeņtai 天台 <i>jap. tendai</i>	Lotosa sūtra 法华经	Huisi 慧思 (515-577)
Huajeņ 华严 <i>jap. kōgen</i>	Huajeņdzjin 华严经 (<i>Avatamsaka sūtra</i>)	Fadzan 法藏 (643-712)

Čaņbudisms

meditācija: *skrt.* dhjāna; *ķīn.* čaņ 禅

Galvenais teksts: Gudrības pilnības sūtra *skrt.* *Pradžņāpāramitā*,
ķīn. 般若波罗蜜多经: Sirds sūtra 心经, Dimanta sūtra 金刚经

Skolotāji

- Čaņbudisma patriarhs - Bodhidharma, 6.gs.
- 2. Patriarhs - Huike 慧可:

veņda 问答 žanrs; *gunaņ* 公案 žanrs (*jap.koāni*)

- *Debeszilās klints piezīmes* 碧岩录
- *Sargpostenis bez vārtiem* 无门关
- *Ne vējš, ne karogs*

• Patriarhs - Huinen 慧能 (7.gs.), D novirziens:
pēkšņā apgaismība 顿悟 (*duņvu*)

• Šeņsjiu 神秀 (7.gs.), Z novirzens:
pakāpeniskā apgaismība 渐悟 (*dzjeņvu*)

- 9.gs. Liņdzji 临济 (*jap. Rincai*)

Šeņsjiu 神秀:

Ķermenis ir bodhi koks;
Apziņa ir kā skaidrs spogulis.
Mums vienmēr rūpīgi jātīra
šis spogulis,
Lai uz tā nenosēstos putekļi.

Huinen 慧能:

Ķermenis nav bodhi koks;
Apziņa nav spogulis.
Budā daba vienmēr ir tīra
un skaidra,
Kur gan lai rodas putekļi?

Čaņ galvenās idejas un prakses veidi

- dialogi 问答 *veŋda*
- meditācija 坐禅 *dzuočaņ*
- bez domām 无念 *vinieņ*, tukšums 空
- kustība miera stāvoklī un miers kustībā
动中静, 静中动 *dundžundzjin, dzjindžundun*
- saglabāt sevi 自心, pirmatnējā daba 本, dabiskums 自然 *dzižaņ*
- vārdos patieso būtību nevar izteikt

Budistu kanons

Uzbūve:

Tripitaka (trīs grozi):

- Sūtra (*Budas vārdi*)
- Vināja (*budistu un mūku noteikumi*)
- Abhidharma (*sūtru skaidrojumi u.c. reliģiski raksti*)

Izdevumi:

- Gaolizang (995-1035, Koreja)
- Taisho Tripitaka (Japāna 1924-1932)
- Wittern Christian www.sbeta.org

Ķīnā pazīstamākā budisma dievība:

Bodhisatva Guanjiņ 观音 (sansk. Avalokitešvara)

Budisma ietekme

- Stūpas, 10 tūkstoš budu alas, Dunhuan biblioteka, tankas, mandalas u.c.
- Šeņ Jue 沈约 „Četru toņu reģistrs” (*Sišenpu* 四声谱)
- Lu Fajeņ 陆法言 „Sadalītās zilbes” 切韵 (*Cjiejuņ*) un *faņcjie* 反切 sistēma

Piemērs:

钢: 歌康切, 音冈, 阳韵 (钢 skaidrojums „Cihai” vārdnīcā)

- 钢 [gāng] pēc izrunas *dalās* (**cjie** 切): 歌[ge] + 康[kang] =钢[**gang**]
- *skaņa* jeb *tonis* (**jin** 音) ir tāda pati kā vārdam 冈[gāng]
- *atskaņa* (**jun** 韵) ir vienāda ar vārdu 阳[**yang**].
  - **Prozas un dzejas maiņu esejas** (变文 bian4 wen2)
  - **Paralēlais raksts** (骈文 pian1 wen2)

Nālandas klostera universitāte Indijā

Lian imperators Venḍi kļūst par mūku (6.gs.pirmā puse)

Sui un Tan din.

Sui 隋 581-618

Tan 唐 618-907

Vēsturiskie notikumi

- Li Juan (Tan 1.imperators)
- dēls Li Šimiņ 李世民 (599-649, Tan din. 2.imperators)

- 781.g. 1.nestoriāņu akmens stēle: 大秦景教流行中国碑 „Akmens plāksne par romiešu nestoriānisma izplatību Ķīnā”
- Tibetā valdnieks Suncens Gampo un Tan princese Veņčen Gundžu 文成公主
- 823.g.Tibetas un Ķīnas miera līgums, iecirsts akmens stēlē Lhasā
- Tan imperatore Vu Dzetieņ 武则天 („Kareivīgā imperatore, kas sakārto debesis – pasauli”) 690-705
- Imperators SjuanĶun 玄宗 (712-756)
- Aņ Lušaņ 安祿山 sacelšanās 755.g., ķīniešu ģenerālis Ši Simiņ 史思明

Četras Ķīnas daiļavas

- Sjiši 西施
- Diaočaņ 貂蝉
- Van Džaodzjuņ 王昭君
- Jan Guifei 杨贵妃 (konkubīne Jan)

Senatnes atjaunošanas kustība

(fugu 复古 *jeb* guven̄ juᅇdun 古文运动)

Haᅇ Ju 韩愈

„*Senču ceļš*” (Yuandao 原道)

„*Traktāts par Buddhas kaulu*” (Fogulun 佛骨论)

Astoᅇi Tan-Sun Lielmeistari

(唐宋八大家 Tang Song ba da jia)

- Haᅇ Ju 韩愈
- Liu Dzunjuan̄ 柳宗元
- Oujan Sjiu 欧阳修
- Van Aᅇši 王安石
- Su Ši 苏轼 *jeb* Su Dunpo 苏东坡
- Su Če 苏辙
- Su Sjuᅇ 苏洵
- Dzen Gun 曾巩

Kīnas 4 senās galvaspilsētas

- tag.Sjiaņa (Xi'an 西安) = Čanaņa (Chang'an 长安) **Tan.din.g-.ps.**
- Luošana (Luoyang 洛阳)
- Pekina (Beijing 北京)
- Nankina (Nanjing 南京)

Tan Zelta laikmets

- Uzplaukums 2.imperatora Taidzun laikā 627-649 (*2.imperators bija Li Juāņ dēls Li Šimiņ* 李世民)
- Uzplaukums imperatora Sjuāņdzun laikā (713-741)
- **Aktīvi sakari ar ārvalstīm:**
delegācijas no un uz Koreju, Japānu, Arābu u.c. valstīm;
islama un kristietības ienākšana; metropole Čanaņa
- **Imperiālie eksāmeni** (587-1905.g.) 科举考试 [ke1 ju3 kao3 shi4]
- **Medicīna:** "Tan medicīnas pamati" 唐本草 [Tang2 ben3 cao3]
- **Polo spēle** 马球 [ma3 qiu2]
- **Brīnumstāsti** 传奇 [chuan2 qi2]
- **Tējas kultūra:** Lu Ju 陆羽 "Tējas kanons" 茶经 [Cha2 jing1]

- **Tan trīskrāsu keramika:** 唐三彩 [Tang2 san3 cai2]
- **Kaligrāfija** 书法 [shu1 fa3]: 篆书 [zhuan4 shu1], 楷书 [kai1 shu1], 隶书 [li4 shu1], 草书 [cao3 shu1], 行书 [xing2 shu1] u.c.
- **Glezniecība** 绘画 [hui4 hua4]: **Vu Daodzi** 吴道子 reliģiskās gleznas; ainavu glezniecība 山水画 [shan1 shui3 hua4]
- **Blokdruka**

Tan din.noriets

Cīņa starp valdības frakcijām (9.gs.1.puse)

Zemnieku sacelšanās (9.gs.beigas)

Piecas dinastijas, desmit valstis (907-960) 五代十国

Cjidaņ 契丹 nomādi:

- Liao 辽 dinastija (916-1125)
- Sisja 西夏 valsts (1038-1227)

Sun 宋 dinastija (960-1279):

Ziemeļu Sun 北宋 (960–1127); **Dienvīdu Sun** 南宋 (1127–1279)